

Primljeno: 2.12.2024.
Prihvaćeno: 23.12.2024.
DOI: 10.36506/av.68.10

Stipica Grgić

Hrvatski institut za povijest
Zagreb, Hrvatska
grgic.stipica@gmail.com

ISTRAŽIVANJE U DIPLOMATSKOM ARHIVU MINISTARSTVA SPOLJNIH POSLOVA REPUBLIKE SRBIJE: MOGUĆNOSTI RADA NA PRIMJERU GRADIVA ZA AUSTRALIJU

UDK: 930.253:314.74(94=163.1/.6)“1945/1989“

314.15(94=163.1/.6)(091)

Pregledni rad

Ovaj rad, djelomično pisan iz perspektive korisnika, prikazuje potencijal arhivskoga gradiva koje se čuva i koje se može istraživati u Diplomatskom arhivu Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, kao specijaliziranom arhivu. Riječ je o raznolikom gradivu najvećim dijelom nastalom radom diplomatsko-konzularnih predstavništava socijalističke Jugoslavije i najviših vanjskopolitičkih državnih tijela te države. Gradivo nastalo između 1945. i 1989. godine dostupno je istraživačima, uz određena ograničenja. Ono može poslužiti za istraživanje različitih tema povezanih s vanjskopolitičkom prošlosti Jugoslavije, njezinim iseljeništvom, ali i mnogih drugih, a gradivo u vezi s Australijom pritom je uzeto kao primjer. U radu je predstavljena organizacija i dostupnost gradiva te mogućnosti istraživanja u Diplomatskom arhivu.

Ključne riječi: Srbija; Jugoslavija; Diplomatski arhiv; specijalizirani arhiv; diplomatska predstavništva; iseljništvo; Australija

1. Uvod

Tijekom istraživanja tema iz povijesti, pa tako i diplomatske, još je uvijek vrlo bitno pronaći “prave” materijale.¹ Pritom, kao i u mnogim drugim komplementarnim istraživanjima, posebno se ističu materijali koje radi svoje izvornosti, tj. tijela koji ih sastavljaju, vremena i okolnosti nastanka, možemo svrstati među prvoklasno gradivo, posebice za povijesnu znanost. Takvo gradivo istraživači opisuju s pravom kao primarno gradivo.

Iako postoji mnoštvo gradiva i arhivskih fondova hrvatskih republičkih tijela zaduženih za odnose s inozemstvom iz doba socijalističke Hrvatske,² koje je korišteno od strane raznih zainteresiranih osoba, ipak su istraživači iz Hrvatske do sada dijelom zaobilazili arhive u susjednim zemljama koji su im bili na raspolaganju i koji su kroz gradivo koje čuvaju mogli ponuditi nove perspektive za njihova istraživanja. Za povijest međunarodnih odnosa socijalističke Jugoslavije definitivno jedno od prvih mjesta trebao bi zauzimati Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.³

Cilj rada nije u davanju detaljne analize organizacije fondova koji se ondje čuvaju. Tim više jer ni autor ovoga članka nije arhivist, koji može dubinski analizirati karakteristike sustava rada te ustanove. Svrha je prije svega ponuditi uvid u mogućnosti pristupa gradivu i istraživanja u tom specijaliziranom arhivu, koji bi trebao biti praktičan, informativan i poučan za potencijalne korisnike gradiva, tj. sve one koji žele doći i istraživati raznoliko i tematski bogato arhivsko gradivo koje je ondje pohranjeno. Stoga je prvi dio rada posvećen općenitomu opisu institucije i dolaska do arhiva. Drugi dio pisan je primarno iz perspektive korisnika, te je u njemu opisano kakvo se gradivo tamo čuva i za što se ono može koristiti.

2. O Diplomatskom arhivu

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije u prostorijama je navedenoga ministarstva u Beogradu. Arhiv je službeno stvoren kao zasebno tijelo u svibnju 1919., kada je donesena Uredba o organizaciji

¹ Rad je rezultat istraživanja provedenih u sklopu uspostavnoga istraživačkoga projekta *Istraživanje emocija u (re)konstrukciji identiteta dijaspore: Hrvati u Australiji i Novom Zelandu (1945.-1991.)*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ-UIP-2020-02-1283-CROCEANIA).

² Između ostaloga, navodim samo nekoliko primjera arhivskih fondova nekadašnjih tijela poblize zaduženih za odnose s inozemstvom u socijalističkoj Hrvatskoj, a koji su danas dostupni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu: HR-HDA-1409. Savjet za odnose s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske; HR-HDA-1410. Komisija za kulturne veze s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske; HR-HDA-1415. Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu Socijalističke Republike Hrvatske.

³ Milorad Lazić, “Yugoslavia is gone, but its archives remain,” *Wilson Center*, 20. ožujka 2017., pristupljeno 20. studenoga 2024., <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/yugoslavia-gone-its-archives-remain>.

Ministarstva inostranih dela diplomatskih zastupništava i konzulata Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u inostranstvu.⁴ Ipak i ona počiva na ranijoj organizaciji ministarstava vanjskih poslova iz doba Kraljevine Srbije i napora da se gradivo već tada arhivistički sredi i očuva. U sastav toga arhiva po njegovu osnivanju uvršteno je tako arhivsko, ali i knjižno gradivo naslijeđeno od ministarstava Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore. U početku je odnos Ministarstva prema svom arhivu bio prilično nemaran. Arhiv, odnosno službenim nazivom Glavna arhiva Ministarstva inostranih dela Kraljevine SHS ipak je s intenzivnijim radom započeo od sredine 1920-ih, kada je uspostavljeno posebno stručno povjerenstvo koje je imalo zadaću prikupiti diplomatske materijale povezane sa stvaranjem monarhističke Jugoslavije.⁵ Tek je relativno kratki Zakon o arhivama Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konsularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu s Pravilnikom o istraživanjima u Glavnoj arhivi Ministarstva inostranih poslova i o neslužbenom objavljivanju diplomatskih i konsularnih dokumenata iz travnja 1930. pobliže definirao koje gradivo ulazi u sastav tadašnje Glavne arhive, potrebu obrade i čuvanja dokumenata te mogućnost da se oni istražuju za "službene" potrebe (za samo Ministarstvo) i "privatne" potrebe (priznati domaći znanstvenici kojima je to prethodno pismeno odobrio ministar za njihov znanstveno-istraživački rad.⁶ Uredbom sa zakonskom snagom o uređenju Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konsularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu iz kolovoza 1939. dotadašnja je Glavna arhiva ukinuta i na njezinu mjestu uspostavljeno je Istorijsko odeljenje Ministarstva (šesto odjeljenje), s posebnom knjižnicom. Istorijsko odeljenje trebalo je brinuti o sređivanju, obradi i čuvanju arhivskoga gradiva, ali i raditi na pribavljanju novoga gradiva iz drugih arhiva, od opće važnosti za državu, te publikacija i važnih dokumenata.⁷

⁴ *Uredba o organizaciji Ministarstva inostranih dela, diplomatskih zastupništava i konzulata Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u inostranstvu* (Beograd: Kraljevina SHS, Ministarstvo inostranih dela, 1919); Dušan Glumac i dr., *100 godina savremenog diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije: katalog izložbe* (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2019), str. 5-6.

⁵ Srđan Mičić, *Od birokratije do diplomatije: Istorija jugoslovenske diplomatske službe 1918-1939* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2018), posebice str. 73-132; "Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova," *Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije*, pristupljeno 21. studenoga 2024., <http://arhiviranisajt.msp.gov.rs/sr/index.php/arhiva?lang=lat>.

⁶ *Zakon o arhivama Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konsularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu i Pravilnik o istraživanjima u Glavnoj arhivi Ministarstva inostranih poslova i o neslužbenom objavljivanju diplomatskih i konsularnih dokumenata* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1930).

⁷ *Uredba sa zakonskom snagom o uređenju Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konsularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1939), posebice § 10.

Nakon vojnoga raspada Kraljevine Jugoslavije 1941., za vrijeme Drugoga svjetskoga rata arhivsko gradivo Ministarstva djelomično je uništeno, a dijelom odneseno, najprije u Njemački Reich, a potom u SSSR.⁸ Od sredine 1945. ipak je ponovno djelovalo Istorijsko odeljenje u okviru novoosnovanoga Ministarstva inostranih poslova Demokratske Federativne Jugoslavije. Ono je uskoro bilo organizirano u tri pododsjeka: Diplomatski arhiv, Dokumentaciju i Biblioteku, pri čemu se je s vremenom izdvojio Diplomatski arhiv kao zasebna ustrojbeni jedinica toga Ministarstva, sa zadaćom povratka (restitucije) starijega arhivskoga gradiva, njegove obrade i čuvanja. U idućim godinama, sve do 1960., taj je arhiv otvaran i zatvaran te premještan, da bi od te godine bio vraćen u Beograd. Iduće, 1961. godine arhiv je otvoren i za znanstveno-istraživački rad.⁹

Diplomatski arhiv bavi se i izdavačkim radom. Osim tematskih zbirki dokumenata o odnosima s pojedinim državama, u proteklih 40-ak godina treba posebno istaknuti da je Arhiv sustavno (su)izdavao najvažnije dokumente o vanjskoj politici Jugoslavije od Drugoga svjetskoga rata do 1950. godine, organizirane po godinama i svescima, u seriji naslovljenoj *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (tzv. plave knjige).¹⁰ Na žalost, čini se da je izdavačka djelatnost arhiva ponešto zamrla u posljednjih nekoliko desetljeća.

U sastavu Diplomatskoga arhiva danas je najvećim dijelom gradivo koje se odnosi na razdoblje druge ili socijalističke Jugoslavije. Iz sastava Diplomatskoga arhiva 1981. izdvojeno je sve gradivo koje se odnosi na Ministarstvo inostranih dela Kraljevine Srbije i diplomatsko-konzularna predstavništava u razdoblju od 1854. do 1918., te je predano Arhivu Srbije, tj. današnjemu Državnom arhivu Srbije, gdje je dostupno korisnicima.¹¹ Isto tako, dio gradiva koji se odnosi na rad Ministarstva inostranih dela (poslova) Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije i diplomatsko-konzularnih predstavništava te države u razdoblju od 1918. do 1945. predan je 1986. Arhivu Jugoslavije, gdje je također dostupan zainteresiranim istraživačima.¹² U travnju 1991. godine tadašnje Savezno izvršno vijeće SFRJ izdvojilo je dio gradiva koje se odnosi na Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne

⁸ "Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova."

⁹ Glumac i dr., *100 godina savremenog diplomatskog arhiva*, str. 6-7.

¹⁰ Usp. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1945.*, ur. Đorđe Vasiljević (Beograd: Jugoslovenski pregled, 1984); *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1948.*, ur. Čedomir Štrbac (Beograd: Jugoslovenski pregled, 1989).

¹¹ Usp. "Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova"; "Korišćenje arhivske građe," *Državni arhiv Srbije*, pristupljeno 21. studenoga 2024., <https://arhivsrbiye.rs/za-korisnike/koriscenje-arhivske-gradje#lat>.

¹² "Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova." Gradivo samoga Ministarstva u Arhivu Jugoslavije (AJ) organizirano u jednom većem fondu: SR-AJ-334. Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije. Osnovne informacije o fondu dostupne su u: "Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije," *Arhiv Jugoslavije*, pristupljeno 20. studenoga 2024., http://inventar.arhivyu.rs/pregled_fonda_link.php?var=334. Pojedina diplomatsko-konzularna poslanstva iz doba Kraljevine Jugoslavije ipak su izdvojena u zasebne fondove, primjerice: SR-AJ-370. Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Tur-

Države Hrvatske, te ga predalo Arhivu oružanih snaga JNA, tj. današnjemu Vojnomu arhivu Ministarstva odbrane Republike Srbije, gdje je i danas pohranjeno.¹³ Stoga se zainteresirani za spomenuto izdvojeno gradivo trebaju obratiti arhivima u kojima je ono danas pohranjeno.

Postoje preliminarni planovi da se dio gradiva iz Diplomatskoga arhiva, posebno u vezi s razdobljem od 1945. do sredine 1960-ih, preda Arhivu Jugoslavije, gdje bi ga istraživači mogli koristiti bez posebnih ograničenja. Potom bi postupno bilo predavano i gradivo kasnijih desetljeća. Uz to, spominje se i mogućnost da gradivo prije predaje Arhivu Jugoslavije bude digitalizirano i tako zaštićeno, ali i lakše dostupno korisnicima, koji ga trenutačno mogu vidjeti samo u izvornom obliku.

Diplomatski arhiv danas je organiziran kao jedna od ustrojbenih jedinica Odeljenja za administrativne i arhivske poslove Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Prema važećemu Pravilniku o korišćenju arhivske građe iz listopada 2003., arhivsko gradivo koje čuva dostupno je korisnicima za znanstveno-istraživačke i druge svrhe.¹⁴ Prema podacima iz 2019. arhiv čuva oko 4.000 dužnih metara raznolikoga arhivskoga gradiva i ima 132 fonda. Osim toga, izlučivanjem iz drugih fondova stvorena je posebna Zbirka međunarodnih ugovora, koja »sadrži 10.931 fascikli bilateralnih i 1.745 fascikli multilateralnih ugovora«.¹⁵ Makar postoje i posebni fondovi nastali djelovanjem drugih ustrojbenih jedinica unutar jugoslavenskih ministarstava ili Saveznoga sekretarijata za inostrane poslove (SSIP), primjerice više povezani s pitanjem osoblja, najveći dio gradiva, s oko 3.000 dužnih metara dokumenata, čini fond Politička arhiva (PA). On je gradivom najveći, ali i najvažniji arhivski fond, a u njemu je ponajviše zastupljeno dopisivanje najviših vanjskopolitičkih tijela socijalističke Jugoslavije s veleposlanstvima i konzulatima te drugim diplomatskim predstavništvima te zemlje u svijetu.¹⁶ Za fond Politička arhiva i još neke cjeline postoje obavijesna pomagala.

Arhiv se prvenstveno bavi čuvanjem, sređivanjem i davanjem na korištenje u svojoj čitaonici gradiva koje je nastalo djelovanjem najviših državnih (saveznih) tijela zaduženih za pitanja vanjske politike i diplomatsko-konzularnih tijela koja su od 1945. djelovala pod njima – od Ministarstva inostranih dela Demokratske Federativne Jugoslavije pa sve do Saveznoga sekretarijata za inostrane poslove Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – i njihovih ekspozitura u svijetu, tj.

skoj-Carigrad; SR-AJ-373. Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Italiji-Rim; SR-AJ-396. Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Mađarskoj-Budimpešta.

¹³ Glumac i dr., *100 godina savremenog diplomatskog arhiva*, str. 6; "Nezavisna država Hrvatska, od 1941. do 1945. god.," *Vojni arhiv*, pristupljeno 21. studenoga 2024., <https://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/lat/97/vojniarhiv>.

¹⁴ Glumac i dr., *100 godina savremenog diplomatskog arhiva*, str. 7.

¹⁵ Glumac i dr., *100 godina savremenog diplomatskog arhiva*, str. 7.

¹⁶ Glumac i dr., *100 godina savremenog diplomatskog arhiva*, str. 7.

konzulata, veleposlanstava i raznih drugih diplomatskih misija. Iako bi po Pravilniku o korišćenju arhivske građe trebalo istraživačima biti dostupno i gradivo unatrag 30 godina,¹⁷ što se zaključno u trenutcima pisanja ovoga rada odnosi barem na ono nastalo do kraja 1993. godine, posao na sređivanju gradiva iz toga razdoblja ponešto kasni radi pomanjkanja osoblja i drugih poslova na koje su postojeći djelatnici raspoređeni. Zaokupljeni su poslovima akvizicije i preuzimanja te sređivanja gradiva koje je i danas u raznim diplomatsko-konzularnim predstavništvima Republike Srbije u inozemstvu. Istraživačima je stoga, barem što se tiče Političke arhive, trenutno dostupno gradivo zaključno s 1989. godinom.

3. Rad u Diplomatskom arhivu

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije specijalizirani je institucijski arhiv,¹⁸ zadužen za gradivo državnih diplomatskih institucija od 1945. pa do današnjih dana. On stoga nije potpuno otvorenoga tipa, u smislu da zainteresirane osobe mogu jednostavno, "s ulice", doći u njega i zahtijevati pristup arhivskomu gradivu. Prije dolaska važno je ishoditi dozvolu za rad u njemu.

Prema važećim propisima, odobrenje za istraživanje arhivskoga gradiva Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije za znanstveno-istraživačke svrhe za strane državljane daje ministar, a za državljane Republike Srbije *generalni sekretar* Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Odobrenje se ostvaruje na temelju prethodno upućenoga zahtjeva u pisanoj formi, koje se šalje pismeno na »Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Odeljenje za administrativne i arhivske poslove, Kneza Miloša 24-26, pp1, SRB 11.168 Beograd, pak 112804«. ¹⁹ Drugi je način slanje zahtjeva putem e-pošte navedene na mrežnoj stranici. U zahtjevu treba navesti točnu temu istraživanja, za koje vremensko razdoblje, cilj istraživanja (istraživanje za doktorat, objava knjige o određenoj temi i sl.).²⁰

Uz zahtjev državljani Srbije prilažu kopiju osobne iskaznice, a strani državljani, poput građana Republike Hrvatske, prilažu kopiju putovnice, to jest sliku prve stranice, s brojem dokumenta i fotografijom. Ako je istraživaču potreban prevoditelj koji će ga pratiti, što je građanima Republike Hrvatske vjerojatno nepotrebno jer je većina gradiva pisana latiničkim pismom, potrebno je navesti i podatke o prevoditelju, te također priložiti kopije njegovih dokumenata. Ako je riječ o službenom istraživanju za potrebe neke posebne institucije ili ustanove,

¹⁷ "Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova."

¹⁸ Laura A. Millar, *Archives: Principles and Practices* (London: Facet, 2017), str. 79-81.

¹⁹ "Pristup arhivskoj građi," *Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije*, pristupljeno 20. studenoga 2024., "https://www.mfa.gov.rs/lat/ministarstvo/diplomatski-arhiv/pristup-arhivskoj-gradjii."

²⁰ "Pristup arhivskoj građi."

potrebno je priložiti preporuke, tj. pisma namjere te ustanove.²¹ Pisac ovoga rada u dvije je godine posjetio Diplomatski arhiv tri puta u sklopu istraživanja za potrebe uspostavnoga projekta Hrvatske zaklade za znanost (HRZZ). Ipak, ni jednom nije trebalo predati nikakvu posebnu potvrdu. Prvoga dana boravka u arhivu, ispunjavajući i u arhivskoj čitaonici obrazac s osobnim podacima, o temi i ciljevima istraživanja i o gradivu koje ću naručivati, samo sam ponovno, kao i u zahtjevu, naveo da je riječ o projektu HRZZ, s njegovim osnovnim podacima. Bilo je to dovoljno za evidenciju arhiva.

Napomenuo bih da je u pisanoj zamolbi, poslanoj poštom ili e-poštom, dobro navesti i točnije datume dolaska (primjerice od ponedjeljka 6. do petka 24. svibnja 2024.). To je bitno najvećim dijelom jer je broj mjesta u arhivskoj čitaonici ograničen na osam stolova, pa je u pojedinom razdoblju kroz godinu moguće da ima više istraživača koji žele usporedno istraživati u odnosu na broj raspoloživih mjesta. Čitaonicu koriste i drugi djelatnici Ministarstva spoljnih poslova, istražujući primjerice gradivo povezano sa zemljama u koje potom odlaze na rad.

U slučaju pozitivnoga rješenja, tj. stjecanja odobrenja za istraživanje u Diplomatskom arhivu, slijedi povratno e-pismo od strane djelatnika arhivske čitaonice, kojim javljaju korisniku o odobrenju ili potrebi slanja još nekih podataka. Odobrenje vrijedi za kalendarsku godinu u kojoj je konačno ishoda. Kao što sam naglasio, budući da je riječ o arhivu u sklopu glavnoga objekta jednog od ministarstava Republike Srbije, ne treba iznenaditi ako tijekom postupka rješavanja zamolbe nakon nekoga vremena stigne e-pismo s obrascem koji treba popuniti dodatnim podacima. Uz to, potpisom na istom obrascu korisnik daje pristanak na obradu podataka radi sigurnosne provjere. Bezbednosno-informativna agencija Republike Srbije napraviti će zatim provjeru tih podataka i dati svoju preporuku Ministarstvu. Za istraživače koji nemaju skrivenih namjera to je samo formalnost i iz iskustva mnogih istraživača znam da nije bilo nikakvih problema. Treba uzeti u obzir da se zbog vremena potrebnoga za provjeru, kao i manjka mjesta u arhivskoj čitaonici, ponekad e-pismo s odobrenjem čeka nekoliko mjeseci. Iako se zahtjevi mogu podnijeti pismenim ili elektroničkim putem cijele godine, preporuke su da se oni upute u zadnjim mjesecima tekuće godine s naznačenim terminima istraživanja u nadolazećoj kalendarskoj godini.

4. Čitaonica Diplomatskoga arhiva

Nakon što je zamolba pozitivno riješena i datumi istraživanja također potvrđeni u komunikaciji s arhivskom čitaonicom, slijedi prvi fizički dolazak u Diplomatski arhiv. U njega se dolazi preko glavnoga ulaza u zgradu Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije na adresi Kneza Miloša br. 24-26 u centru

²¹ "Pristup arhivskoj građi."

Beograda. Na isti ulaz na kraju radnoga dana napušta se zgrada. Odmah po ulazu ostavljate svoju torbu i sve ostale predmete na traci za skener, a sami prolazite detektor metala te se javljate djelatnicima osiguranja s desne strane. Njima potom ovjeravate svoj identitet te izražavate da dolazite kao istraživač u Diplomatski arhiv. Oni iz dana u dan provjeravaju podatke i evidenciju korisnika poslanu iz čitaonice arhiva, tj. je li doista odobren dolazak određene osobe. U slučaju da je to prvi posjet, osiguranje poziva djelatnika arhiva da dođe do glavnoga ulaza te pokaže kako doći do arhivske čitaonice, što je korisno jer je ona na drugom kraju toga velikoga zdanja i na etaži niže u odnosu na ulaz. Idućih dana po dolasku, ako se korisnik može sam snaći u kompleksu koji je uredio arhitekt Nikolaj Krasnov tijekom 1920-ih za druga tadašnja ministarstva, osiguranje će ga nakon prijave pustiti da sam ode do čitaonice,²² ali pomoć je uvijek na raspolaganju.

Arhivska čitaonica u pravilu je otvorena četiri sata svakoga radnoga dana. Ne radi u dva razdoblja godišnje: od 1. do 31. kolovoza te od 15. prosinca do 15. siječnja. Zatvorena je i na državne praznike u Republici Srbiji. Na ulazu u nju piše da je otvorena radnim danom od 9:00 do 13:00, a na mrežnoj stranici Ministarstva navedeno je da radi od 9:30 do 13:30 sa strankama, tj. istraživačima.²³

Pri ulasku u čitaonicu istraživaču se dodjeljuje mjesto na kojem će raditi sve dane svojega boravka. U pravilu može zauzeti bilo koje mjesto koje već nije zauzeto od drugih istraživača. Na njemu može iz dana u dan, sve do zadnjega dana boravka, ostavljati vlastite stvari, zadužene kutije s gradivom, papire i slično, bez primjerice potrebe da se kutija na kraju radnoga dana vrati arhivistu i ponovno je od njega preuzme pri idućem dolasku. Pri prvom dolasku do mjesta, tj. stola, na njemu su tri obrasca, od kojih je prvi interni obrazac prijave. U njega ponovno potrebno unijeti podatke o istraživaču i njegovu istraživanju. Taj obrazac ispunjava se odmah, a preostala dva mogu se predati djelatnicima arhiva naknadno, pri kraju rada na temi ili pojedinoj kutiji. Drugi je obrazac zadužnice, u koji se unosi naslov fonda i brojevi kutija, makar je na dnevnoj razini moguće djelatnicima arhiva na običan papirić napisati godine i broj kutije za pregledavanje toga dana. Također, na stolu je prva stranica obrasca na koji se unosi zahtjev za fotokopiranje gradiva.

U čitaonicu arhiva dopušteno je unijeti torbu s osobnim računalom i pribor za pisanje. Ipak, fotografiranje gradiva vlastitim fotoaparatom ili mobitelom i skeniranje ručnim skenerom nije dopušteno. Prema važećemu pravilniku, na zahtjev istraživača Diplomatski arhiv može napraviti kopije odabranih izvornih dokumenata povezanih s temom istraživanja. Pri tom se još uvijek plaća relativno povoljna cijena od 15,00 RSD za kopiju formata A4 (otprilike 0,13 EUR),

²² Marina S. Pavlović i Saša J. Mihajlov, "Zgrada ministarstva spoljnih poslova u Beogradu," *Nasleđe* 23 (2022): str. 61-102.

²³ "Pristup arhivskoj građi."

odnosno 30,00 RSD za kopiju formata A3.²⁴ Svaki dokument za koji se traži kopiranje, kao i u mnogim drugim arhivima, treba biti označen *šlajfnom* te vraćen na izvorno mjesto u naručenoj kutiji. Također mora biti upisan u ranije spomenuti obrazac zahtjeva za fotokopiranje gradiva, pri čemu se navodi redni broj pojedinoga zahtjeva (primjerice 1, 2, 3), naslov fonda (primjerice PA kao kratica za Političku arhivu), broj godine iz koje se naručuje gradivo (primjerice 1974.), broj kutije, broj dosjea unutar kutije, interni inventarni broj dokumenta koji se želi kopirati (primjerice 42629) te na kraju ukupan broj stranica dokumenta koje treba kopirati – jer neki dokumenti, poput završnih godišnjih izvješća diplomatsko-konzularnih predstavništava, imaju više stranica koje mogu biti označene cjelovito ili dijelom za kopiranje.

Sve željene preslike moraju biti zabilježene, nakon čega se kutije predaju djelatnicima arhiva, a oni potom prilikom fotokopiranja gradiva iz pojedine kutije rade reviziju i po potrebi provjeravaju s istraživačem oko možebitnih nejasnoća. Važno je napomenuti da se prilikom izrade preslika ne kopira zaglavljje dokumenta, s oznakom tajnosti i šifre, što je standardni postupak u sličnim arhivima.

Na kraju, po završetku istraživačkoga rada i zaključenju fotokopiranja, radi se obračun broja preslika, koji se predaje istraživaču, kako bi mogao napraviti uplatu, te potom preuzeti kopije. Po izvršenoj uplati, koja se može napraviti i karticama u prostorijama pošte koja je u istom objektu, tj. zgradi Ministarstva, istraživač se vraća u čitaonicu arhiva, gdje mu se ustupaju sve kopije.

5. Istraživanje, s posebnim osvrtom na teme povezane s iseljeništvom te Australijom i Novim Zelandom

Zbog svoje specifičnosti, jer je riječ o instituciji duge tradicije, ali koja je i danas cjelina u okvirima aktivnoga ministarstva, gradivo Diplomatskoga arhiva malo je drugačije organizirano u odnosu na “klasične” ili primarne arhivske ustanove. Ono je i dalje, ali samo donekle, organizirano prema načelu provenijencije.²⁵ U fondu Političke arhive riječ je o jednom tipu gradiva koji je najvećim dijelom nastao međusobnim dopisivanjem vanjskopolitičke jugoslavenske centrale (ministarstava, te kasnije SSIP-a iz Beograda) s diplomatsko-konzularnim i drugim predstavništvima te države na terenu. No, poslovanje tih stvaratelja imalo je i druge, odvojene segmente, kao što su primjerice personalni poslovi (ovdje su u drugim cjelinama). Pored toga, dio obuhvaćen pojmom Političke arhive oblikovan je kontinuirano, bez obzira na promjene koje su nastupale tijekom socijalističkoga razdoblja u ustroju središnjih državnih tijela nadležnih za vanjsku politiku. Unutar toga odvojeno je, odnosno sređeno po godinama. Unutar godišnjih

²⁴ “Pristup arhivskoj građi.”

²⁵ Jozo Ivanović, *Priručnik iz arhivistike: Dio I* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010), str. 70-71.

intervala grupirano je abecedno po državama i organizacijama koje su u spomenutom razdoblju djelovale, a potom dodatno po temama. Potom je unutar tema (dosjea) organizirano kronološki, po datumu primitka dokumenta. Time je donekle očuvan izvorni red (makar u tom kronološkom nizanju), iako ne u potpunosti kakav je bio u trenutcima prvotne organizacije toga gradiva. S druge strane, kroz sređivanje je postignuto to da je gradivo organizirano preglednije – što je iz perspektive korisnika vrlo korisno.

Pri dolasku u arhiv treba, nakon javljanja djelatnicima arhiva, pregledati interna obavijesna pomagala, tzv. vodiče, koji su smješteni u posebnim dobro zaštićenim ormarima. Vodiči za fond Političke arhive složeni su tako da je svaka godina organizirana u jednom ili dvama zasebnim velikim fasciklima. Kada se otvori pojedini fascikl za traženu godinu, uočava se da je gradivo unutar njega organizirano abecedno, po nazivu zemlje ili organizacije u kojoj je djelovalo jugoslavensko predstavništvo. Uvjetno rečeno, sve veće zemlje i one zanimljivije za jugoslavensku diplomaciju, poput Australije, imaju posebne cjeline po godinama. Osim država, u vodičima po godinama postoje i cjeline “razne zemlje”, UN, međunarodne organizacije i sl. To je gradivo ipak šire važnosti i većim se dijelom ne odnosi na bilateralne odnose dviju država, poput Jugoslavije i Australije, a time ni na pitanja hrvatske ili jugoslavenske dijaspore u toj zemlji.

Australija je izdvojena kao zasebna cjelina u gotovo svim godinama, te je obično riječ o prvim kutijama unutar određene godine. Gradiva za odnose Jugoslavije i Australije ima, jer je već prije Drugoga svjetskoga rata djelovao konzulat Kraljevine Jugoslavije u Sydneyu, koji su vlasti nove socijalističke Jugoslavije preuzele. Nakon uspostave punih diplomatskih odnosa dviju zemalja, 1967. otvoreno je veleposlanstvo SFRJ u Canberru (usporedno s time i veleposlanstva Australije u Beogradu), a nekoliko godina nakon toga i konzulati SFRJ u Melbourneu i Perthu. Upravo zbog brojčanoga rasta dijaspore iz Jugoslavije u Australiji, razgranatije diplomatske aktivnosti jugoslavenske politike u toj zemlji, ali i zainteresiranosti obiju strana za produbljivanje gospodarskih, kulturnih i drugih veza, od toga vremena opseg gradiva počeo je rasti, pa najviše dokumenata po godini ima za 1970-te i početak 1980-ih.²⁶ Ipak, kako su kutije zapravo tvrđi svežnjevi raznih formata, povezani remenima, tzv. gurnama, od godine do godine kutije su veće i manje opsegom, različite i po broju dokumenata koji ih sačinjavaju.

S druge strane, očito je vrlo malo gradiva dolazilo iz Novoga Zelanda. Osim velike disproporcije po količini gradiva u usporedbi s onim koje je iz Australije, vidi se da ono koje dolazi iz Novoga Zelanda nije kvalitativno toliko

²⁶ Primjerice, gradivo za Australiju 1953. godine organizirano je u jednoj kutiji četvrt stoljeća kasnije, a za 1978. godinu ono je danas u četiri velike kutije. Usp. SR-DA-PA (1953., kut. 3 /Australija/); SR-DA-PA (1978., kut. 10-13 /Australija/).

razrađeno.²⁷ Dokumenti su ponekad odvojeni u posebne kutije s oznakama Novi Zeland. U vodiču često, posebno u prvim desetljećima koje obuhvaća taj fond, Novi Zeland nije zaveden abecedno, nego pod naslovom Razne zemlje, uz kraći opis da su u kutiji, uz nekoliko drugih manjih država, i poseban dosje “sve o Novom Zelandu” ili sl. Na nekim mjestima, primjerice za godinu 1960., 1962. i dr., također povezano je gradivo, ponajviše dopisi iz generalnoga konzulata u Wellingtonu i Aucklandu, u istu kutiju s Australijom.²⁸

Unutar pojedine kutije gradivo je grupirano u raznim podcjelinama, tj. dosjeima, koji su označeni rimskim brojevima. Ponekad, posebice u ranijim godinama, postoji samo desetak dosjea, tj. izdvojenih cjelina. U kasnijim godinama ima ih i po četrdeset ili pedesetak unutar jedne kutije.²⁹ U vodiču, kao i na omotu kutije, vrlo je kratak opis teme koja je izdvojena u pojedinim dosjeima, kako ih je već osoba zadužena za sređivanje gradiva organizirala: primjerice dosje 1. politika, 2. štampa, 3. izbori, 4. komunisti, 5. ostale partije, 6. trgovina, 7. vanjska trgovina, 8. kultura i dr. Unutar tako strukturiranih tematskih dosjea gradivo je zatim organizirano kronološki, od prvoga dokumenta zaprimljenoga u toj godini, a koji se odnosi na temu dosjea, sve do onoga vremenski posljednjega.

Na žalost, uslijed šturoga opisa dosjea i izostanka dubinske analitike u smislu točnijih opisa pojedinačnih dokumenata unutar kutije, savjesniji istraživač treba otvoriti svaki dosje i vidjeti što je točno unutar njega. Tim više jer neke cjeline iz godine u godinu mijenjaju smisao. Primjerice, dosje označen kao “štampa”, tj. novinstvo, često je posvećen pisanju australskoga tiska o političkom stanju u Jugoslaviji, dobrim dijelom čak i na razini mjesečnoga praćenja izvješćivanja australskih medija o toj tematici. Ipak, u cjelini “štampa” ponekad se navode najvažnije vijesti koje su australski mediji pisali o događajima u samoj Australiji.

Osim toga, takav načelni raspored tema dosjea nije korišten kontinuirano iz godine u godinu, nego je proizvoljan, valjda kako je tko prilikom sređivanja organizirao gradivo. Po rukopisu i potpisu vidljivo je da je bilo, razumljivo, više raznih sređivača gradiva. Uz to, u vodiču ili na omotu dosjea ponekad je čak kratko navedeno “nedostaje” kraj pojedinoga broja dokumenta, ali rjeđe se naiđe i na prazne košuljice dosjea.³⁰ Čini se da je ipak, možda u vremenu primitka pojedinih dokumenata ili u nekom kasnijem razdoblju, dio dokumenata premje-

²⁷ Usp. SR-DA-PA, dopis Filipa Vele iz Novog Zelanda o potrebi postavljanja diplomatskog predstavnika Jugoslavije u toj zemlji upućen 8. siječnja 1946. Ministarstvu vanjskih poslova Demokratske Federalne Jugoslavije (1946., kut. 71 /Novi Zeland/, dosje 1, b.b.); SR-DA-PA, dopis generalnog konzulata SFRJ Wellington „Rad sa iseljenicima“ od 3. ožujka 1964. (1964., kut. 14 /Australija i Novi Zeland/, dosje 4, 416729).

²⁸ Usp. SR-DA-PA, dopis o otvaranju Generalnog konzulata Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Aucklandu, Novi Zeland, u siječnju 1951. (1951., kut. 4 /Australija/, dosje 1, 43342).

²⁹ Usp. SR-DA-PA. (1973., kut. 7 /Australija/).

³⁰ Više je praznih košuljica. Usp. SR-DA-PA (1951., kut. 4 /Australija/).

šten u neke druge cjeline, nejasno koje, jer često ne postoje zabilježbe u vodiču, ili je jednostavno škartiran.

Gradivo posvećeno iseljeništvu razasuto je po raznim dosjeima, tj. podcjelinama unutar kutija. Najviše skupnih informacija, pisanih naravno iz perspektive diplomatsko-konzularnih predstavnika Jugoslavije u Australiji, nalazimo u godišnjim izvješćima o djelovanju njihove službe koji su obično u prvim dosjeima, na početku kutija. Mnogi od njih na više desetaka stranica opisuju sve važnije djelatnosti veleposlanstva ili konzulata, a među time posvećuju dio i radu s iseljeništvom. Pri tom ugrubo dijele iseljeništvo na onu dijasporu koja je prema Jugoslaviji i njezinim politikama naklonjenija te onu drugu, koja je u okvirima demokratske Australije izražavala svoje nezadovoljstvo stanjem u onom što su smatrali svojom domovinom. Prvu, koju su nazivali često "pozitivnom", nastojali su materijalno i svojim utjecajem podupirati, kako bi putem javnoga rada njihovih udruga još osnažile svoj utjecaj, kako pred drugim iseljenicima sunarodnjacima tako i širom australskom javnošću.³¹ Općenito, kroz razne kulturne i diplomatske akcije nastojala se je stvoriti pozitivna slika Jugoslavije u Australiji.³²

Iako su jugoslavenski diplomatski predstavnici načelno svu dijasporu željeli privući na "pozitivnu" stranu, često im je problem bio otvoreno djelovanje "neprijateljske emigracije", kako onu drugu, njima nenaklonjenu, često označavaju. Redom brojnosti u Australiji hrvatska, makedonska i srpska emigracija su posebno praćene, a broj je drugih iseljenika iz Jugoslavije u toj zemlji bio zanemariv. Svi oni koji su se suprotstavljali na razne načine proklamiranim jugoslavenskim konceptima označavani su etiketom neprijatelja, makar su neki oštrije, drugi blaže istupali protiv njih. Djelovanje dijaspore, mahom hrvatske, ali djelom i srpske te makedonske, koje je unutar kutija ponekad izdvojeno u posebne dosjee pod naslovom "neprijateljska emigracija", uvelike je opterećivalo rad diplomatsko-konzularnih predstavništava Jugoslavije u Australiji. Osobito od samoga kraja 1960-ih pa sve do kraja 1980-ih, makar je vidljivo da je situacija bila najzamršenija tijekom 1970-ih. Ubacivanje tzv. Bugojanske skupine 1972., dijelom sastavljene i od iseljenika iz Australije, djelovanje tzv. Hrvatske ambasade u Canberri 1977.-1978. i zatvaranje pripadnika Hrvatskoga revolucionarnoga bratstva kod Edena 1978. samo su neki od događaja iz toga desetljeća koji su opisani kroz nizove izvornih šifriranih telegrama i po povjerljivom kuriru poslanih dopisa, od kojih se neki nastavljaju iz kutije u kutiju i godine u

³¹ Usp. SR-DA-PA, dopis veleposlanstva SFRJ Canberra o oproštajnoj posjeti veleposlanika u odlasku Šokorca državama Novi Južni Wales, Viktorija i Južna Australia (1978., kut. 8 /Australija/, dosje 10, 450029).

³² Usp. SR-DA-PA, šifrirani telegram veleposlanstva SFRJ Canberra od 29. ožujka 1971. o aktivnostima neprijateljske emigracije koji su pokušali spriječiti koncert muzičara RTV Sarajevo u Australiji (1971., kut. 5 /Australija/, dosje 4, 412839).

godinu.³³ Iako je došlo od određenoga smirivanja situacije tijekom 1980-ih, nikada nije došlo do potpunoga gašenja djelovanja “neprijateljske emigracije” u Australiji, a time ni izvješćivanja o njezinu djelovanju.³⁴

Na temelju toga gradiva, koje najvećim dijelom čine pojedinačni dokumenti,³⁵ točnije dopisivanja šifriranim telegramima između diplomatsko-konzularnih predstavništava Jugoslavije u Australiji i njihove vanjskopolitičke “centrale” u Beogradu prilikom pojedinih važnijih dnevnih događaja, može se dobrim dijelom rekonstruirati rad jugoslavenske diplomacije u Australiji od 1945. do 1989. godine. Dosjei i stvari povezane s personalom, kao i izvorne evidencije dokumenata nisu zastupljene, barem ne u fondu Političke arhive. Isto tako ne nalazimo ni audio-vizualno ili drugo ne-papirno gradivo, makar se ono spominje ponekad u pisanim dokumentima, primjerice da je za pojedino diplomatsko-konzularno predstavništvo poslana određena snimka, videokazeta i sl.³⁶ Politički, kulturni, gospodarski i drugi afiniteti, kao i svakodnevni život hrvatske i dijaspore iz ostatka Jugoslavije u Australiji opisani su, naravno, kroz vidik službenih mišljenja diplomata iz Jugoslavije u toj prekoceanskoj državi, pa ne treba zanemariti, pogotovo ako ih ocjenjujemo iz današnjega stanja, njihovu pristranost u pojedinim situacijama.

Iako klasičniji pogled na arhive govori o arhivistima kao nepristranom elementu, čija primarna zadaća, tj. da očuvaju vrijedne dokumente koje je ostavio stvaratelj, korisnicima predočava njihovu objektivnost i vrijednost, postmoderna kritika može se odnositi i na tu instituciju. Dovođenje u pitanje nepristranosti stvaratelja, mogućnost raznih interpretacija gradiva i viđenja raznih istina kroz iste dokumente³⁷ vidljivo je i na primjeru ovoga arhiva. Sami djelatnici arhiva pri sređivanju gradiva nisu radili odabir izdvajanjem osjetljivoga gradiva ili pri donošenju gradiva samostalno radili podjele ovisno o korisnicima i njihovim sklonostima, nego ga daju i danas slobodno na korištenje, a time i interpretaciju.

³³ Usp. SR-DA-PA, šifrirani telegram veleposlanstva SFRJ Canberra od 6. rujna 1978. o pisanju australskih listova o Hrvatskoj ambasadi i 20 uhapšenih pripadnika Hrvatskog revolucionarnog bratstva (1978., kut. 11 /Australija/, dosje 6, 450597).

³⁴ Usp. SR-DA-PA, šifrirani telegram veleposlanstva SFRJ Canberra od 2. prosinca 1988. – kronologija događaja koji su uslijedili nakon napada na konzulat u Sydneyu (1988., kut. 8 /Australija/, dosje 5, 448391).

³⁵ Ivanović, *Priručnik iz arhivistike*, str. 96-97.

³⁶ Usp. SR-DA-PA, dopis generalnog konzulata FNRJ Sydney Sekretarijatu Saveznog izvršnog vijeća za informacije od 3. ožujka 1963. o slanju kratkometražnih filmova i pjesama na magnetofonskoj vrpici za emitiranje na australskoj nacionalnoj postaji ABC. (1963., kut. 6 /Australija/, dosje 14, 416783); SR-DA-PA, „Izveštaj o prikazivanju filmova u društvu ‘Vardar’“ od 20. listopada 1974. (1974., kut. 9 /Australija/, dosje R/7, 416783).

³⁷ Gregory S. Hunter, *Developing and Maintaining Practical Archives: A How-To-Do-It Manual* (Chicago: American Library Association, 2020), str. 9-10.

Gradivo koje je dostupno istraživačima u Diplomatskom arhivu Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, poglavito u fondu Politička arhiva, iskoristivo je ponajviše za istraživanje tema bilateralnih odnosa Jugoslavije s pojedinim državama od sredine do kraja 20. stoljeća. Preklapanja i razmimoilaženja vanjskopolitičkih pogleda dviju država, međusobni gospodarski, kulturni i drugi odnosi u fokusu su dobrog dijela dokumenata. Ipak, u slučaju država poput Australije, nešto manjim dijelom i Novoga Zelanda, jedna je od bitnih stavki odnos jugoslavenskih vlasti prema svojoj dijaspori. U tom slučaju, često se u dokumentima spominje ona koja je teže kontrolirana zbog velike razdaljine od prostora iseljenja te okruženja koje je podupiralo slobodu izražavanja mišljenja. Gradivo o Australiji stoga dobrim dijelom pokazuje gdje je točno i kako se povezuje dijaspora, kakve sve različite sklonosti postoje među njima, načine na koje su jugoslavenske vlasti, ali i razne udruge djelovale među tim dijelom populacije, kako se je dijaspora raslojavala, na koje načine izražavala svoje ideje, kako nastojala komunicirati s onim što su smatrali zemljom svojega iseljenja i njezinim vlastima, ali i koje ideje nastoje prenijeti australskoj javnosti o svojoj domovini.

6. Zaključak

U radu je na pregledan način opisan Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije i mogućnosti rada u njemu. Riječ je o specijaliziranom arhivu s dugogodišnjom tradicijom koji je i danas sastavni dio istoga ministarstva. U njemu se obrađuje i čuva gradivo povezano s djelatnosti najviših vanjskopolitičkih tijela socijalističke Jugoslavije te njihovim službenim dopisivanjima kao "centrale" s diplomatsko-konzularnim predstavništvima te države u drugim zemljama svijeta i na međunarodnim forumima od 1945. do 1989. godine. Riječ je o arhivu koji je do sada nedovoljno vrednovan, čak i u znanstvenoj javnosti, a koji je moguće posjetiti nakon što se ishodi posebno odobrenje za rad.

Zbog njegova posebnoga položaja rad u tom arhivu malo je drugačiji u odnosu na primarne ili "klasične" arhivske ustanove i ima određenih posebnosti, koje su ovdje prezentirane iz perspektive korisnika. Organiziranje gradiva u njemu provedeno je tematski, a radi boljeg snalaženja podijeljeno je kronološki, po godinama, te potom dodatno po temama i podtemama. Gradivo povezano s Australijom poslužilo je kao primjer, tim više jer se osim očekivanoga gradiva vanjskopolitičkih bilateralnih odnosa Jugoslavije i neke od država te dopisivanja koja ističu sličnosti i razlike pogleda na pojedine bilateralne, multilateralne i međunarodne probleme, u tom slučaju dobar dio gradiva na godišnjoj razini bavi pitanjem jugoslavenske, hrvatske, srpske, makedonske i druge slične dijaspore u Australiji. Ukratko, to gradivo daje neprocjenjiv uvid u rasprostranjenost, organiziranje i djelovanje, ali prije svega nacionalna i politička raslojavanja unutar onoga što su jugoslavenski diplomati i vlasti te države smatrali svojom dijasporom u toj preookeanskoj zemlji.

Naravno da je to izvorno gradivo, ponajviše radi svoje provenijencije, pisano pristrano, pogotovo kada ga promatramo iz današnje perspektive. To je i razumljivo, jer je riječ najvećim dijelom o raznim (šifriranim) dopisima koji su nastali radi razrješavanja nekog događaja koji se je tada razvijao u realnom vremenu. Sve navedeno ipak nimalo ne umanjuje važnost i iskoristivost toga gradiva. Prije svega, njega mogu na razne načine koristiti povjesničari, sociolozi, politolozi, ekonomisti, ali i drugi znanstvenici zainteresirani za istraživanje bilateralnih odnosa i druge srodne teme u kojima tadašnja jugoslavenska diplomacija i dijaspora iz te države ima određenu ulogu.

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije

SR-DA-PA. Politička arhiva.

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA-1409. Savjet za odnose s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske.

HR-HDA-1410. Komisija za kulturne veze s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske.

HR-HDA-1415. Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu Socijalističke Republike Hrvatske.

Arhiv Jugoslavije

SR-AJ-370. Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj-Carigrad.

SR-AJ-373. Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Italiji-Rim.

SR-AJ-396. Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Mađarskoj-Budimpešta.

Literatura

“Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova.” *Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije*. Pristupljeno 21. studenoga 2024. <http://arhiviranisajt.msp.gov.rs/sr/index.php/arhiva?lang=lat>.

Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1945., ur. Đorđe Vasiljević. Beograd: Jugoslovenski pregled, 1984.

Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1948., ur. Čedomir Štrbac. Beograd: Jugoslovenski pregled, 1989.

Glumac, Dušan, Milica Bjelobaba, Zvonko Kuprešanin, Dragoš Petrović, Jelena Đurišić, Marko Radovanović, Đurđija Borovnjak. *100 godina savremenog diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije: katalog izložbe*. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2019.

Hunter, Gregory S. *Developing and Maintaining Practical Archives: A How-To-Do-It Manual*. Chicago: American Library Association, 2020.

Ivanović, Jozo. *Priručnik iz arhivistike: Dio I*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010.

“Korišćenje arhivske građe.” *Državni arhiv Srbije*. Pristupljeno 21. studenoga 2024. <https://arhivsrbiye.rs/za-korisnike/koriscenje-arhivske-gradje#lat>.

Lazić, Milorad. “Yugoslavia is gone, but its archives remain.” *Wilson Center*, 20. ožujka 2017. Pristupljeno 20. studenoga 2024. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/yugoslavia-gone-its-archives-remain>.

Mićić, Srđan. *Od birokratije do diplomatije: Istorija jugoslovenske diplomatske službe 1918-1939*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2018.

Millar, Laura A. *Archives: Principles and Practices*. London: Facet, 2017.

“Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije.” *Arhiv Jugoslavije*. Pristupljeno 20. studenoga 2024. http://inventar.arhivyu.rs/pregled_fonda_link.php?var=334.

“Nezavisna država Hrvatska, od 1941. do 1945. god.” *Vojni arhiv*. Pristupljeno 21. studenoga 2024. <https://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/lat/97/vojniarhiv>.

Pavlović, Marina S., Saša J. Mihajlov. “Zgrada ministarstva spoljnih poslova u Beogradu.” *Nasleđe* 23 (2022): str. 61-102.

“Pristup arhivskoj građi.” *Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije*. Pristupljeno 20. studenoga 2024. ”<https://www.mfa.gov.rs/lat/ministarstvo/diplomatski-arhiv/pristup-arhivskoj-gradji>.

Uredba o organizaciji Ministarstva inostranih dela, diplomatskih zastupništava i konsulata Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u inostranstvu. Beograd: Kraljevina SHS Ministarstvo inostranih dela, 1919.

Uredba sa zakonskom snagom o uređenju Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konsularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1939.

Zakon o arhivama Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konsularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu i Pravilnik o

istraživanjima u Glavnoj arhivi Ministarstva inostranih poslova i o neslužbenom objavljivanju diplomatskih i konsularnih dokumenata. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1930.

Summary

RESEARCH IN THE DIPLOMATIC ARCHIVE OF THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF SERBIA: POSSIBILITIES OF WORKING ON THE EXAMPLE OF RECORDS PERTAINING TO AUSTRALIA

The Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia is a specialized archive that has been operating for over a hundred years within the highest bodies responsible for foreign policy in monarchical Yugoslavia, its socialist successor, and today, the Republic of Serbia. The Archive primarily collects, organizes, and preserves materials related to the work of the highest foreign policy bodies of socialist Yugoslavia. These include their official correspondence as the “central” body with the country’s diplomatic and consular missions in other countries and at international forums. The records are then made available to users through its reading room. The materials, organized in its largest fonds, the so-called Political Archive, are currently available from 1945 to 1989, with efforts underway to make materials from the last 30 years available to researchers. Access to the records, their availability, and working with them in the Diplomatic Archive differs slightly from classic, primarily archival institutions. Therefore, this paper presents its specifics, from the perspective of the user and the possibilities of working within it, taking the example of materials from the Political Archive related to Australia, and to a lesser extent, New Zealand. Its materials primarily concern the diplomatic and consular work of the respective embassies and consulates, with a focus on bilateral relations between Yugoslavia and Australia in a narrower sense. However, they mostly deal with individual cases, i.e. encrypted telegrams reporting on specific significant events that occurred on a daily basis. Some of the documents also pertain to issues related to the diaspora arriving from Yugoslavia. Although the reports were primarily written from the perspective of Yugoslav diplomats abroad, they offer valuable insight into how they perceived their diaspora in Australia. Therefore, Diplomatic Archive’s records are excellent for reconstructing not only the bilateral relations between Yugoslavia and Australia, but they also provide researchers from various fields with the opportunity to conduct interdisciplinary analyses of various aspects of life, work, and organization within the Croatian, Serbian, Macedonian, Yugoslav and other diasporas in Australia.

Keywords: *Serbia; Yugoslavia; Diplomatic archive; diplomatic missions; emigration; Australia*